

บทที่ 3

แนวความคิดจากการรับรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศ

แนวความคิดทางภูมิศาสตร์ของ ไทยสมัยโบราณที่ปรากฏในหนังสือทั้ง 4 เรื่อง คือ โลกปทัชปาทสาธ ไตรภูมิอภินิหาร จักรวาลทิพย์ และ ไตรภูมิโลกวิมลยถา เป็นแนวความคิดตามหลัก พุทธศาสนาที่มีกำเนิดบริเวณอินเดียตอนเหนือ และเป็นแนวความคิดที่น่าจะสืบทอดหรือผสมผสานกับ แนวความคิดทางภูมิศาสตร์ของศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาที่มีกำเนิดและวิวัฒนาการมาก่อน ด้วย เหตุนี้ แนวความคิดทางภูมิศาสตร์ที่มีบันทึกไว้ในหนังสือทางพุทธศาสนาจึงยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะ ทางภูมิศาสตร์ของจุดกำเนิดแนวความคิด และชาวไทยได้รับแนวความคิดนี้ไว้โดยเกือบจะไม่มี การดัดแปลง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะแนวความคิดนี้เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ยากในการ ได้แย้งหรือเปลี่ยนแปลง

แนวความคิดดังกล่าวเป็นแนวความคิดที่มีขึ้นเพื่อประกอบคำสอนทางพุทธศาสนา โดยมี ได้มุ่งเน้นที่จะแสวงหาหรือพิสูจน์ความจริงเหมือนแนวความคิดของกรีก ดังนั้น แนวความคิดทาง ภูมิศาสตร์ของ ไทยในส่วนที่รับมาจากพุทธศาสนาจึงดูเหมือนไม่มีการวิวัฒนาการ เพราะในการบันทึก หนังสือทั้ง 4 เรื่องก็ใช้ประมวลและอ้างอิงมาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกและ คัมภีร์ชั้นรองที่อธิบายเสริมความจากพระไตรปิฎกเท่านั้น โดยไม่ได้มีการโต้แย้งว่าสิ่งเหล่านั้นมี ปรากฏขึ้นจริงหรือไม่ อย่างไรก็ตามแนวความคิดนี้เป็นแนวความคิดทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญมากของ ไทย เพราะเป็นแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางสังคมไทยอย่างมาก และเมื่อพิจารณา ถึงเนื้อหาของแนวความคิดนี้แล้ว แนวความคิดนี้เป็นการบันทึกของการสังเกตสภาพแวดล้อมที่ น่าสนใจมากแนวความคิดหนึ่ง โดยสะท้อนออกมาในรูปของการรับรู้ผนวกกับจินตนาการเพื่ออธิบาย ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในดินแดนและสังคมของชาวอารยัน ที่เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธศาสนา แนวความคิดดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นแนวความคิดที่เกิดจาก การรับรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ และแนวความคิดจากจินตนาการเรื่อง โลกและ มนุษย์

สำหรับแนวความคิดจากการรับรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศ หนังสือทั้ง 4 เรื่องบรรยายไว้ตรงกันว่า โลกมีรูปร่างเป็นแผ่นแบนกลม ที่ขอบของวงกลมเป็นภูเขาจักรวาลซึ่งเป็นภูเขาจักรวาลซึ่งเป็นภูเขาสูงใหญ่ ตรงจุดศูนย์กลางเป็นเขาพระสุเมรุหรือเขาลินเอร์ซึ่งเป็นภูเขาที่สูงที่สุดและใหญ่ที่สุดในโลก เขาพระสุเมรุนี้ถูกล้อมด้วยภูเขาวงแหวนเรียงซ้อนกันออกมาเป็นชั้น ๆ และมีความสูงลดหลั่นกันลงมาเป็นหมู่เขาบริเวณเรียกว่าหมู่เขาสัตตบริภัณฑ์ ในระหว่างช่องว่างของภูเขาเหล่านี้มีมหาสมุทรคั่นเป็นท้วง ๆ อยู่ 7 ท้วงน้ำเช่นเดียวกัน เรียกว่า สัตตนิทรสมุทร หรือ สัตตสมุทรและระหว่างวงเขาสัตตบริภัณฑ์วงสุดท้ายกับเขาจักรวาลเป็นมหาสมุทรชื่อ โลกสมุทร หรือ อสีสมุทร เป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ 4 ทวีปคือ อุตตรกฤทวีปอยู่ทางตอนเหนือของเขพระสุเมรุ บุพพวิเทททวีปอยู่ทางตะวันออก ชมพูทวีปซึ่งมีป่าใหญ่ชื่อหิมพานต์ที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำใหญ่ 5 สายอยู่ทางทิศใต้ และอมรโคยานทวีปอยู่ทางทิศตะวันตก

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ว่า ลักษณะภูมิประเทศเหล่านี้จะเกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อมทางกายภาพบริเวณอินเดียตอนเหนือ อันเป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนาหรือบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคาและยมนา ในบริเวณนี้มีภูมิประเทศเด่นคือเทือกเขาหิมาลัยซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของคาบสมุทรเดคคานหรือคาบสมุทรอินเดีย และเป็นเทือกเขาหินใหม่ที่ใหญ่และสลับซับซ้อนจนทำให้เกิดการสร้างแนวความคิดเรื่องเขาพระสุเมรุ เทือกเขาสัตตบริภัณฑ์ และเขาจักรวาลขึ้น ส่วนสัตตนิทรสมุทรซึ่งเป็นท้วงน้ำระหว่างภูเขาอาจจะเป็นทะเลสาบในบริเวณเทือกเขาหิมาลัย ทวีปทั้งสี่คงเกิดจากการรับรู้ลักษณะของชมพูทวีปที่เป็นคาบสมุทรรูปสามเหลี่ยมที่มีทะเลล้อมถึง 2 ด้านก่อน จากนั้นจึงจินตนาการถึงทวีปอื่นอีก 3 ทวีปขึ้นมาประกอบ เรื่องป่าหิมพานต์และต้นกำเนิดของแม่น้ำใหญ่ 5 สายคงเป็นการรับรู้เรื่องป่าบริเวณเทือกเขาหิมาลัยและนำมาสร้างเรื่องราวเพิ่มเติมอีก

ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในสมัยโบราณมีการรับรู้สภาพแวดล้อมทางกายภาพค่อนข้างจำกัดเพราะขาดความรู้หรือขาดการสำรวจ จึงนำเอาสภาพแวดล้อมเด่น ๆ เท่าที่ตนเองสังเกตและรับรู้ได้มาสร้างเป็นภูมิประเทศทั้งหมดของโลก ซึ่งเป็นภูมิประเทศที่เป็นระบบแบบง่าย ๆ และมีรูปร่างที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง แนวความคิดนี้คล้ายกับแนวความคิดของ

กรีกที่มีการรับรู้เรื่องเทือกเขา Alps ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของคาบสมุทรอิตาลี โดยมีทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและทะเลเอเดรียติกล้อมรอบ อันเป็นลักษณะภูมิประเทศที่คล้ายกับภูมิประเทศของคาบสมุทรเดคคาน ชาวกรีกจึงสร้างแนวความคิดที่ว่า โลกเป็นแผ่นแบนกลม มีเทือกเขาโอลิมปัสเทือกเขาใหญ่อยู่ใจกลางโลกและมีทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเป็นมหาสมุทรแห่งเดียวภายในโลกเช่นเดียวกับเขาพระสุเมรุที่มีมหาสมุทรล้อมรอบ

เนื้อเรื่องของลักษณะภูมิประเทศนี้ถึงแม้ว่าจะ เป็นแนวความคิดที่สะท้อนสภาพแวดล้อมของอินเดียเหนือ แต่ก็มีหลักฐานบางประการที่แสดงให้เห็นว่า แนวความคิดนี้ถูกดัดแปลงไปจากเดิมอย่างน่าสนใจ เนื้อหาในรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป เป็นเรื่องของแผ่นดิน ได้แก่ เรื่องแนวความคิดเรื่องภูเขาและทวีป และเรื่องของพื้นน้ำ ได้แก่ เรื่องแนวความคิดเรื่องมหาสมุทร สระน้ำ และแม่น้ำ

3.1 ภูเขา

ภูเขาตามความเชื่อของคนโบราณมีลักษณะ เป็นระบบและมีรูปแบบง่าย ๆ คือภูเขาทั้งหมดเป็นรูปวงกลม โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นภูเขาหลักอยู่ใจกลางโลก มีเทือกเขารูปวงแหวนคือหมู่เขาลัดตบริภัณฑ์เรียงซ้อนกันออกมา และมีเขาจักรวาลเป็นวงกลมใหญ่วงนอกสุดซึ่งถือว่าเป็นขอบเขตของโลกด้วย ภูเขาเหล่านี้ น่าจะเกิดจากการรับรู้เรื่องเทือกเขาหิมาลัย ที่เป็นเทือกเขาหินใหม่ขนาดใหญ่ที่มีแนวเขาสลับซับซ้อนมากจนทำให้ผู้สังเกตสร้างระบบภูมิประเทศของโลกที่มีภูเขาสูงเป็นหลักอยู่ตรงกลาง มีเทือกเขาที่มีความสูงน้อยกว่าล้อมรอบเป็นวงกลม โดยมีแนวเขาใหญ่อีกแนวหนึ่งที่อยู่ไกลออกไปเป็นกำแพงล้อมรอบโลก เช่นเดียวกับที่เทือกเขาหิมาลัยเป็นกำแพงหรือเป็นอุปสรรคขวางกั้นการสำรวจหรือการเดินทางของผู้คนบริเวณนี้ไปยังทิศเหนือ สำหรับเขาพระสุเมรุนั้นคงเป็นภูเขาในบริเวณที่สังเกต ซึ่งอาจจะ เป็นยอดเขาเอเวอเรสต์อันเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดของโลกคือสูงถึง 29,028 ฟุต เพราะยอดเขานี้ อยู่ในแนวเขาด้านตะวันตกของเทือกเขาหิมาลัยและอยู่ทางเหนือของบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคาและยมนาซึ่งน่าจะเป็นจุดสังเกต เขาแห่งนี้ซึ่งถูกเรียกว่าเขาพระสุเมรุ หรือเขาลีเนรุ ทั้งคงมีลักษณะเด่นที่สร้างความประทับใจหรือ

ความสนเท่ห์ให้ผู้สังเกตมากจนถูกนำมาจินตนาการว่าเป็นศูนย์กลางของโลก และเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์ผู้เป็นเทพบดีในสวรรค์ เช่นเดียวกับเขาโอลิมปัสของชาวกรีกที่เป็นศูนย์กลางของโลกและเป็นที่สุดทิศของเทพวงศ์โอลิมเปียลที่มีซุสเป็นมหาเทพ

ในหนังสือต่าง ๆ มักกล่าวถึงขนาดและที่ตั้งของเขามะรุเมรุ มีเพียงไตรภูมิโลกวิจลยภคณา ที่อธิบายถึงความหมายของชื่อภูเขาภูเขานี้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเขามะรุเมรุเป็นภูเขาที่ยิ่งใหญ่ซึ่งชาวไทยน่าจะรู้จักกันดีอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงอีก แต่ไตรภูมิโลกวิจลยภคณา เป็นหนังสือที่ประมวลรายละเอียดไว้มาก เนื่องจากใช้เวลาเรียบเรียงโดยกลุ่มนักปราชญ์ถึง 19 ปี จึงมีรายละเอียดที่น่าสนใจหลายตอน เช่นในเรื่องความหมายของเขามะรุเมรุ หนังสือเรื่องนี้อธิบายถึง สาเหตุที่ได้ชื่อว่า เขามะรุเมรุว่า เนื่องจากภูเขานี้เป็นภูเขาที่ใหญ่ที่สุด เป็นภูเขาที่สามารถชำระเทวดาให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน และเป็นภูเขาที่ประกอบไปด้วยแก้วมณีที่งามมากดังที่บรรยายไว้ว่า

...มีข้ออธิบายไว้ว่าชื่อซึ่งภูเขาเขาใหญ่ได้นามบัญญัติชื่อว่า สีนะรุราชันั้น ด้วยอรรถว่าเป็นพระยาเขา ชำระหม่อมมรเทพดาทั้งปวงให้บริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน ซึ่งจะทำให้สรวิริงคาพยกเกลือกกลั้วมัวหมองนัยหนึ่ง ได้นามบัญญัติชื่อว่าพระสุเมรุราชันั้น ด้วยอรรถว่าเป็นพระยาเขาสูง โดยพิเศษว่า เขาทั้งปวงแต่บรรดามีในจักรวาลอันเดียวกัน นัยหนึ่ง ได้นามบัญญัติชื่อว่าสุเมรุนั้น ด้วยอรรถว่าแล้วด้วยแก้วงามนิจิตรบรรจงยิ่งนัก ทั้งงามทั้งสูงพิเศษกว่าเขาทั้งปวง...

(ไตรภูมิโลกวิจลยภคณา, 2521 ก, 109)

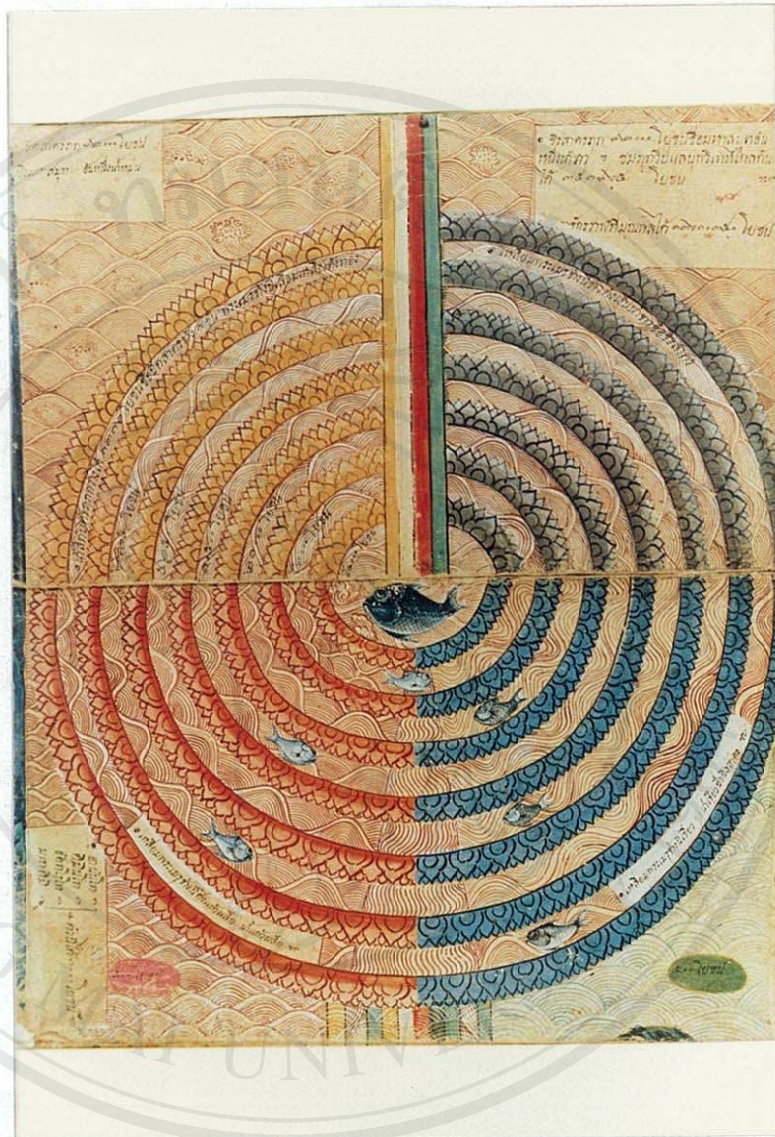
มนุษย์ตระหนักในความสูงใหญ่ของเขาพระสุเมรุ¹ ทำให้เชื่อว่าเขาสูงขึ้นไปถึงสวรรค์และใหญ่ที่สุดในจักรวาล นอกจากจะเป็นแหล่งสถิตย์ของเทวดาแล้ว ภูเขาแห่งนี้ยังมีความศักดิ์สิทธิ์มากถึงขนาดชำระเทวดาให้บริสุทธิ์ได้ ภาพพจน์ความบริสุทธิ์และความงามที่กล่าวถึงนั้นคงเนื่องมาจากหิมะที่ปกคลุมยอดเขา เพราะเทือกเขาที่มาลัยเป็นเทือกเขาสูงมากจนมีหิมะปกคลุมบริเวณยอดเขา ตรงตามชื่อของเทือกเขาที่หมายถึง บริเวณอันเป็นที่อยู่ของหิมะ ความงามเช่นนี้ทำให้มนุษย์เชื่อว่าเขาพระสุเมรุมีความสูงส่งบริสุทธิ์และศักดิ์สิทธิ์ สมกับการเป็นที่พำนักของทวยเทพ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของเขาพระสุเมรุคือเรื่องของ "แก้ว" หนังสือทั้ง 4 เรื่องกล่าวตรงกันว่า เนื่องจากเขาพระสุเมรุมีแก้ว (อัญมณี) มาก จึงให้รัศมีของแก้วแผ่ไปตามทิศต่าง ๆ ซึ่งมีผลให้พืช น้ำ ไนเมทาสุมุทหรือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ตั้งแต่เขาพระสุเมรุจนถึงเขาจักรวาล เป็นสีตามรัศมีของแก้วที่แผ่รัศมีไปในแต่ละทิศนั้น รัศมีแก้วของเขาพระสุเมรุแบ่งตามทิศออกเป็น

ทิศเหนือ	-	สีเหลืองเหมือนสีทอง
ทิศตะวันออก	-	สีขาวเหมือนสีเงิน
ทิศใต้	-	สีเขียวเหมือนแก้วอินทนิล
ทิศตะวันตก	-	สีใสเหมือนแก้วผลึก

ส่วนในทิศเฉียงก็จะได้รับรัศมีผสม เช่น ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จะได้รับรัศมีของสีทองกับสีเงินที่ผสมกัน สีจากรัศมีของ "แก้ว" เหล่านี้อาจจะเป็นสีที่เกิดจากการสะท้อนแสงของหิมะในเวลาต่าง ๆ กัน เพราะตามหนังสือต่าง ๆ กล่าวว่ารัศมีเหล่านี้ทำให้ต้นไม้ น้ำ หรือสิ่งต่าง ๆ เป็นสีตามสีของรัศมีที่แผ่ออกมา ปราศกฏการณ์เช่นนี้กระตุ้นการรับรู้ของมนุษย์ แต่เมื่อมนุษย์ไม่สามารถสำรวจหรือหาคำตอบที่แท้จริงได้ จึงจินตนาการว่าเขาพระสุเมรุคงมี "แก้ว" หรืออัญมณีมากมายจนส่งแสงสะท้อนเป็นรัศมีมียาวจนสุดเขตโลกที่เขาจักรวาล

¹ เขาพระสุเมรุหรือเขาสิเนวุนั้น เดิมไทยเรียกว่า ผาหลวง และเนื่องจากเป็นภูเขาสีทองจึงเรียกว่า ภูเขาทอง หรือเหมทวี (ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม 8, พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, หน้า 4778)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

ภาพที่ 3.1 ชาวพระสุเมรุและชาวสัตตบริภัณฑ์ถูกแบ่งเป็น 4 ส่วนตามสี่ของแแก้วจากชาวพระสุเมรุ
สี่กัณฑ์รสุมทเป็นห้วงน้ำจืด 7 ห้วงระหว่างภูเข และมี โลดสมุทรน้ำเค็มอยู่ภายนอก
คณกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สมุดภาพไตรภูมิโบราณ
ฉบับกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ตโปรดักชั่น) หน้า 58

ส่วนในเรื่องอื่น ๆ นั้น มีการกล่าวถึงลักษณะของเขาวงกตของเขาวงกตของเขาวงกตว่ามีลักษณะกลมเหมือน ตะโพน มีทำเลที่ตั้งอยู่กลางจักรวาล มีขนาดของความสูง ความหนา เส้นรอบวง โดยไม่กล่าวถึงที่มาของตัวเลข ว่าเขาวงกตของเขาวงกตมีส่วนสูง 168,000 โยชน์ (ดูเรื่องมาตรวัดระยะทางใน หมวด ก) แบ่งเป็นส่วนที่อยู่บนน้ำสูง 84,000 โยชน์ และส่วนที่จมลงในน้ำ 84,000 โยชน์ มีความหนาโดยวัดจากทิศเหนือจดทิศใต้หรือจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตก 84,000 โยชน์ และ ปริมาตรโดยรอบ 252,000 โยชน์ และเนื่องจากเขาวงกตของเขาวงกตมีลักษณะกลม จึงมีภูเขาขนาดเล็ก 3 เขาเรียกว่า เขาตรีภุช หรือผาสามเล้า มีลักษณะเหมือนก้อนเล้า 3 ก้อน ตั้งอยู่บนหินแกร่ง เป็นสิ่งรองรับเขาวงกตของเขาวงกต โดยเชิงเขาวงกตของเขาวงกตลดลึกคั่นกันแน่นลงไประหว่างเขาตรีภุชเป็น ระยะทาง 4,000 โยชน์ ทำให้เขาวงกตของเขาวงกตไม่โคลงเคลงและตรงช่องว่างระหว่างเขาตรีภุชได้ เขาวงกตของเขาวงกต ซึ่งคงจะเป็นถ้ำในภูเขาถูกจินตนาการให้เป็นนิภพอสุมิขนาด 10,000 โยชน์ ส่วนเหนือเขาวงกตของเขาวงกตเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์ ซึ่งมีขนาด 10,000 โยชน์ เท่านิภพอสุมิ นอกจากนี้ใน จักรกวางพิภพ นี้ ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า เขาวงกตของเขาวงกตแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนเมฆลา และส่วนบริวัตน์ ส่วนเมฆลาหมายถึงส่วนที่หายเข้าไปในเมฆ หรือส่วนที่เป็นยอดเขาที่อยู่เหนือเมฆ และส่วนบริวัตน์หมายถึงเขตป้องกันทั้ง 5 เขต ซึ่งอยู่บริเวณไหล่เขา เป็นเขตที่พระอินทร์เทพบิดรแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จัดกองกำลัง 5 ด่าน แต่ละด่านมีขนาดกว้าง 5,000 โยชน์ เพื่อป้องกันพวกอสูรไม่ให้ขึ้นมายึดสวรรค์ ด่านทั้ง 5 เรียงลำดับจากชั้นต่ำสุดมาจนถึงชั้นสูงสุดได้ดังนี้คือ นาคครุฑ กุมภภัณฑ์ ยักษ์ที่ความประพฤติไม่เรียบร้อยหรือเป็นนักเลงในการสู้รบ และมหาราชทั้ง 4 ซึ่งเป็นด่านสุดท้ายและอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิก

นอกจากเขาวงกตแล้ว หนังสือต่าง ๆ ยังกล่าวถึงภูเขาอื่น ๆ คือ ภูเขาสัตตบริวัตน์ เขาจักรวาล และเขาหิมพานต์ ภูเขาสัตตบริวัตน์ ประกอบด้วยเขาวงกต 7 เขา ได้แก่

1. เขายุคนธร หมายถึง เขามีอาการเปรียบดังว่าทรงไว้ซึ่งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ทั้งนี้เนื่องจากการโคจรของดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์มีระยะความสูงเท่ากับความสูงของภูเขาสูงนี้ คือ 42,000 โยชน์ ซึ่งเป็นความสูงครึ่งหนึ่งของเขาวงกตของเขาวงกต ลักษณะดังกล่าวทำให้เมื่อสังเกตไกล ๆ แล้วจะเหมือนกับเขายุคนธรทรงไว้ซึ่งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เขายุคนธร

เป็นภูเขาวงแหวน ชั้นแรกที่ล้อมเขาพระสุเมรุไว้ โดยมีห้วงน้ำเป็นตัวแบ่งเขาพระสุเมรุออกจากเขาอสูคนธรเป็นระยะทาง 84,000 โยชน์

2. เขาอสิณธรหมายถึง เขาคีที่ทรงไว้ซึ่งมหิสสรเทพบุตรเพราะเป็นที่ตั้งของเทพบุตรองค์นี้ สูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาอสูคนธร และมีห้วงน้ำแบ่งเขาอสูคนธรกับเขาอสิณธรเป็นระยะทาง 42,000 โยชน์

3. เขากรวิก เป็นเขาที่มีนกการเวกอาศัยอยู่มาก เป็นเขาวงแหวนชั้นที่ 3 ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ สูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาอสิณธร และมีห้วงน้ำคั่นเป็นระยะทาง 21,000 โยชน์

4. เขาสุทัศน์ เป็นเขาที่มีวานยาด่าง ๆ มาก เป็นเขาวงแหวนชั้นที่ 4 สูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขากรวิก และมีห้วงน้ำคั่นเป็นระยะทาง 10,500 โยชน์

5. เขาเนมิทร เป็นเขาที่มีสิ่งแวดล้อมเหมือนกรุงและมียอดบัวขนาดเท่ากรุง เป็นวงแหวนชั้นที่ 5 สูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาสุทัศน์ และมีห้วงน้ำคั่นเป็นระยะทาง 5,250 โยชน์

6. เขาวิเนตกะ เป็นที่อยู่ของพระยาครุฑ เป็นเขาวงแหวนชั้นที่ 6 สูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาเนมิทร และมีห้วงน้ำคั่นเป็นระยะทาง 2,625 โยชน์

7. เขาอัสกัณฑ์ เป็นเขาที่มีไม้กำยานมาก และลักษณะของยอดเขาดูเหมือนกับหัวม้า สูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาวิเนตกะ และมีห้วงน้ำคั่นเป็นระยะทาง 1,312 โยชน์

เขาสัตตบริภัณฑ์ทั้ง 7 นี้จะมีความสูง ความลึกลงไปใต้น้ำ และความหนาตลอดชั้นลงมาครึ่งหนึ่งของเขาลึกเขาแรก คือ เขาพระสุเมรุ เขาอสูคนธรมีความสูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาพระสุเมรุ ส่วนเขาอสิณธรมีความสูงเป็นครึ่งหนึ่งของเขาอสูคนธร เป็นเช่นนี้ไปตามลำดับเหมือนขั้นบันได ในแต่ละเขาจะมีห้วงน้ำคั่นไว้ รวมเป็นห้วงน้ำลักษณะเป็นวงแหวนซ้อนกัน 7 ห้วงน้ำหนึ่งชื่อต่าง ๆ ระบุค่าความสูง ความลึก ความหนา ปริมาตร เส้นรอบวงเขาด้านใน เส้นรอบวงเขาด้านนอก เส้นผ่าศูนย์กลางจากหน้าเขาถึงหน้าเขาด้านหนึ่ง และเส้นผ่าศูนย์กลางจากหลังเขาถึงหลังเขาด้านหนึ่งของเขากัน 7 ไว้ แต่มีค่าไม่ตรงกัน ดังที่รวบรวมไว้ในแผนวก

8. เขาจักรวาล เขาจักรวาลเป็นเขาซึ่งเป็นขอบเขตของโลก และเป็นเขตสิ้นสุดของแสงจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ดังนั้น นอกเขาจักรวาลหรือนอกเขตของโลกจึงมีแต่ความมืดมิดและมีนรก

โลกันต์อยู่ตรงช่องว่างระหว่างโลก 3 โลกที่มาสัมผัสกัน เขาจักรวาลตั้งอยู่บนหินแกร่งหรือลีลาปฐวี มีความสูงจากพื้นดิน 82,000 โยชน์ หรือต่ำกว่าเขาพระสุเมรุ 2,000 โยชน์และลึกลงไปใต้น้ำอีก 82,000 โยชน์ รวมเป็นค่าความสูง 164,000 โยชน์ นับเป็นภูเขาที่สูงเป็นอันดับ 2 รองจากเขาพระสุเมรุ จกกวาฬทีปนี ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่ามีความยาวเส้นผ่าศูนย์กลางด้านใน 1,203,450 โยชน์และเส้นผ่าศูนย์กลางด้านนอกยาว 1,285,450 โยชน์ เส้นรอบวงด้านในยาว 3,610,350 โยชน์ และเส้นรอบวงด้านนอกยาว 3,856,350 โยชน์ (จกกวาฬทีปนี, 2523, 23)

9. เขาทิมพานต์ เขาทิมพานต์เป็นภูเขาใหญ่ที่สุดของชมพูทวีปหรือทวีปที่เราอาศัยอยู่ เนื่องจากชมพูทวีปมีพื้นที่ 10,000 โยชน์ ซึ่งแบ่งเป็นเขตที่ถูกน้ำท่วม 4,000 โยชน์ เขตที่อยู่อาศัยของมนุษย์ 3,000 โยชน์ และเป็นภูเขาและป่าทิมพานต์อีก 3,000 โยชน์ เขาทิมพานต์มีความสูง 500 โยชน์ โดยเป็นเนินเขาสูง 300 โยชน์และเป็นยอดเขาสูง 200 โยชน์ วัดโดยรอบได้ยาว 9,000 โยชน์ มียอดเขามากถึง 84,000 ยอด ไตรภูมิโลกวิมลยกถา อธิบายว่า สาเหตุที่ได้ชื่อว่าเขาทิมพานต์นั้นเนื่องจากมีน้ำค้างตกในถ้ำนี้มากและเป็นภูเขาที่เป็นต้นน้ำของแม่น้ำใหญ่ 5 สาย คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวตี สรรภู และมที รวมทั้งยังเป็นต้นน้ำของแม่น้ำใหญ่น้อยอื่น ๆ อีกมาก (ไตรภูมิโลกวิมลยกถา, 2521 ก, 139) การอธิบายเรื่องน้ำค้างในเขาทิมพานต์นี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่าแนวความคิดเรื่องหิมะถูกดัดแปลงหรือถูกตัดออก เพราะเขาทิมพานต์นั้น คือเทือกเขาทิมาลัย ซึ่งเป็นแหล่งที่มีหิมะและฝนตกชุกจนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ เช่น แม่น้ำคงคาและพรหมบุตร และเมื่อนิจารณาตามความหมายของศัพท์แล้ว หิมพานต์ หมายถึง ถิ่นที่มีหิมะตก ซึ่งมีความหมายตรงกับทิมาลัยนั่นเอง ผู้นิพนธ์หนังสือของไทยอาจจะตัดเรื่องหิมะออกไป เพราะชาวไทยไม่มีการรับรู้เรื่องหิมะก็เป็นได้ จึงกล่าวแต่เพียงว่าเขาทิมพานต์มีน้ำค้างตกมากจนเป็นเขตต้นน้ำลำธารแทน เรื่องของหิมะนั้นจะปรากฏอีกครั้งในจินตนาการเรื่องการค้าเนิดของโลก

3.2 ทวีป

แนวความคิดเรื่องทวีปคงเกิดจากการรับรู้ลักษณะของคาบสมุทรเดคคานที่ชาวอินเดียเรียกว่าชมพูทวีป หรืออาจจะเกิดจากการรับรู้ลักษณะเรื่องของเกาะ เพราะจกกวาฬทีปนี

ให้ความหมายของทวีปไว้ว่า "ที่ตั้งอยู่กลางน้ำในมหาสมุทร" หรือ "ที่ตั้งอยู่กลางน้ำ" (จักกวาฬ-
ทิวนี้, 2523, 50) ทวีปแบ่งเป็นทวีปใหญ่ เรียกว่า มหาทวีป และทวีปเล็กที่เรียกว่า ปริตทวีป
มหาทวีปที่สำคัญมี 4 ทวีปซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของมนุษย์ว่า ยังมีดินแดนของชนเผ่าพันธุ์อื่น
อยู่ร่วมโลกเดียวกันกับตน ทวีปทั้ง 4 เรียงรายตามทิศต่าง ๆ และมีลักษณะต่างกันดังนี้

ทิศเหนือ	-	อุตตรกฐทวีป	มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม
ทิศตะวันออก	-	บุพพวิเทททวีป	มีลักษณะกลม
ทิศใต้	-	ชมพูทวีป	มีลักษณะรูปไข่
ทิศตะวันตก	-	อมรโคยานทวีป	มีลักษณะรูปครึ่งวงกลม

ทวีปใหญ่แต่ละทวีปจะมีทวีปบริวารหรือทวีปน้อยซึ่งคงหมายถึงเกาะต่าง ๆ ในบริเวณ
คาบสมุทร ทวีปน้อยเหล่านี้มีลักษณะเช่นเดียวกับทวีปใหญ่ เรียงรายล้อมทวีปใหญ่แต่ละทวีปเป็นจำ
นวน 500 ทวีปน้อย ทวีปน้อยที่รู้จักกันคือลังกาทวีป อันเป็นบริวารของชมพูทวีป ทวีปทั้งหมด
อยู่ในมหาสมุทรชื่อ โลกสมุทร หรือสีทสมุทร ซึ่งเป็นมหาสมุทรที่อยู่ระหว่างเขาอัลกันดัซ์กับเขา
จักรวาล แต่ละทวีปมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 อุตตรกฐทวีป

อุตตรกฐทวีปเป็นทวีปที่อยู่ทางด้านทิศเหนือของเขามหายุ เป็นทวีปที่มีการพรรณนาไว้
มากที่สุด เพราะเป็นทวีปแห่งจินตนาการที่มีความสมบูรณ์สูงสุดทั้งในแง่ลักษณะทางกายภาพของ
ทวีปและวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งไม่มีปรากฏในชมพูทวีปหรือทวีปอื่น ด้วยเหตุนี้ อุตตรกฐ
ทวีปจึงถือว่าเป็นทวีปที่ดีที่สุดในโลก

อุตตรกฐทวีปเป็นทวีปที่มีลักษณะเหมือนตั้งหรือเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ 2,000
โยชน์ รวมความยาวโดยรอบทวีปได้ 8,000 โยชน์ และมีทวีปบริวารลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส
เรียงรายอยู่รอบทวีปอีกจำนวน 500 ทวีป ลักษณะทางกายภาพของอุตตรกฐทวีปนั้น คงเกิดจาก
การที่มนุษย์สังเกตลักษณะของที่ราบสูงรูปโต๊ะ ทำให้คิดว่าทวีปทางตอนเหนือแห่งนี้มีลักษณะเป็นรูป
สี่เหลี่ยมจัตุรัส นอกจากนี้ยังจินตนาการต่อไปว่า อุตตรกฐทวีปมีลักษณะภูมิประเทศราบเรียบเสมอ
กันเหมือนหน้ากลอง ไม่มีบริเวณใดที่เป็นพื้นที่ขรุขระ คือไม่มีหุบ บ่อ หรือเงื้อมผา มีภูเขาทอง

ล้อมรอบทิวปและส่องแสงสว่างรุ่งเรืองเสมอ ลักษณะภูมิอากาศของทิวปไม่ร้อนและไม่หนาวเกินไป
 อากาศกำลังดี ไม่มีอากาศแปรปรวน บรรยากาศในทิวปไม่มีกลิ่นเหม็น มีแต่กลิ่นหอมจากทุกทิศ
 ทุกทางและตลอดเวลาทั้งกลางวันกลางคืน พื้นผิวของทิวปมีพืชจำพวกหญ้า (ดินชาติ) สูง 4
 องคุลี¹ เท่ากันหมด เมื่อสัมผัสแล้วมีความอ่อนนุ่มเหมือนสำลีซึ่ง ฉีกกวางฟีทึบ (2523) ระบุว่า
 ชื่อ ฉวินยา ซึ่งงามเหมือนสร้อยคอของหญิง นอกจากพืชประเภทหญ้าแล้ว ทิวปนี้ยังมีไม้ยืนต้นต่าง ๆ
 แต่ไม่มีไม้ประเภทไม้พุ่ม ไม้เถา ไม้มีหนาม หรือศัตรูพืช ไม้ยืนต้นนั้นจะให้ผลที่มีขนาดใหญ่เท่าหม้อ
 มีรสหวาน เมื่อบริโภคเข้าไปแล้วจะหายไป 7 วัน และออกดอกออกผลตลอดเวลา ทำให้
 ชมนูทิวปมีกลิ่นหอม ฉีกกวางฟีทึบ กล่าวว่า ไม้ยืนต้นส่วนใหญ่จะเป็นต้นจันทร์หอม กระจดินพิมาน
 และกาะทิง (ต้นกระทิงหรือสารภีทะเล) (ฉีกกวางฟีทึบ, 2523, 86) ไม้ยืนต้นเหล่านี้มีกิ่งและ
 ใบปกคลุมสลับซับซ้อนจนทึบ เพื่อให้บริเวณใต้ต้นไม้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และเมื่อมนุษย์ชาว
 อุตตรกฐต้องการมานอนใต้ต้นไม้ก็ปรากฏตั้งพร้อมกับหมอนและพูกไว้ให้ ไม้ประจำทิวปนี้คือต้นกล้วย-
 พดกษ มีควมสูง 100 โยชน์ และมีปริมาตร 300 โยชน์ ส่วนสัตว์ในทิวปนั้น ไม่ระบุไว้
 แน่แน่นอนว่ามีสัตว์ประเภทใดบ้าง เพียงแต่บรรยายว่ามีสัตว์ 4 เท่าซึ่งไม่ทำร้ายมนุษย์ และไม่มี
 สัตว์ดุร้าย สัตว์มีพิษ สัตว์เลื้อยคลาน หรือสัตว์ที่ก่อความทุกข์ เช่น ราชสีห์ เสือเหลือง เสือโคร่ง
 หมี ยุง สำหรับแหล่งน้ำภายในทิวปเป็นน้ำในสระซึ่งเต็มไปด้วยดอกบัวบานาชนิด ส่วนน้ำในแม่น้ำ
 ล้าคลองนั้นกล่าวกันว่าเป็นน้ำใส ไม่ร้อนเกินไป ไม่เย็นเกินไป น้ำไหลเอื่อย ๆ สะอาดบริสุทธิ์
 ไม่มีเหือกตม เพราะพื้นน้ำเป็นทราย และเป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคของมนุษย์ในทิวปนี้

การพรรณนาเรื่องอุตตรกฐทิวปคงเป็นเพียงการนำการรับรู้เรื่องที่ราบสูงมาจินตนาการ
 ต่อ เพราะการกล่าวถึงทิวปแห่งนี้เกือบจะไม่ระบุสภาพแวดล้อมจริง เช่น ในเรื่องลักษณะภูมิอา-
 กาศ เนื่องจากทิวปนี้อยู่เลยเทือกเขาหิมาลัยไปทางตอนเหนือ ภูมิอากาศที่ปรากฏจริงน่าจะเป็น
 ดินแดนที่มีอากาศหนาวมาก แต่ในหนังสือทั้ง 4 กลับระบุว่า เป็นทิวปที่มีอากาศดี คืออากาศไม่ร้อน
 เกินไปและไม่หนาวเกินไป

¹องคุลี น. นิ้วมือ; ชื่อมาตราวัดแต่โบราณ ยาวเท่ากับข้อปลายของนิ้วกลาง
 (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, กรุงเทพฯ ฯ: อักษรเจริญ
 หัสน์, 2526, หน้า 871)

3.2.2 บุพพิเทททวীব

บุพพิเทททวীবเป็นทวীবที่อยู่ทางทิศตะวันออกของ เขาพระสุเมรุ มีลักษณะเป็นวงกลมเหมือนแวนดาหรือพระจันทร์วันเพ็ญ มีทวীবบริวารที่มีลักษณะเช่นเดียวกันอยู่ 500 ทวীব มีขนาดวัดโดยรอบได้ 7,000 โยชน์ หรือมีเส้นผ่าศูนย์กลางยาว 2,333 โยชน์ แต่ ไตรภูมิิกถา เป็นหนังสือเดียวที่ระบุว่า ทวীবนี้มีเส้นผ่าศูนย์กลางยาว 7,000 โยชน์ จึงมีขนาดใหญ่วัดโดยรอบได้ 21,000 โยชน์ (ไตรภูมิิกถา, 2526, 43) รายละเอียดของบุพพิเทททวীবนี้ไม่ปรากฏ เพียงแต่บรรยายไว้ตรงกันว่าเป็นทวীবที่มีลักษณะภูมิประเทศสูง ๆ ต่ำ ๆ มีพรรณไม้กานาชนิด มีแม่น้ำใหญ่น้อย มีเมืองขนาดต่าง ๆ และมีผู้ปกครอง เมืองเช่นเดียวกับในชมพูทวีป ทวীবนี้มีต้นสิริสะ (ไม้ซิก ต้นจามจุรี) เป็นไม้ประจำทวীবที่มีขนาดเท่าต้นกัลปพฤกษ์ของอุตรกุรุทวีป

3.2.3 ชมพูทวีป

ชมพูทวีปเป็นทวীবที่อยู่ทางตอนใต้ของ เขาพระสุเมรุมีลักษณะกลมเหมือนดุมเกวียนหรือรูปเป็นวงรี และมีทวীবบริวารที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน 500 ทวীব ทวীবบริวารที่สำคัญคือ ลังกาทวีป ชมพูทวีปเป็นแหล่งอุปติของพระนุทธเจ้าและพระจักรพรรดิทุกองค์ มีขนาด 10,000 โยชน์ เท่ากับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และนิภนอสูร ในพื้นที่ 10,000 โยชน์นี้เป็นเขตที่อยู่ของมนุษย์ 3,000 โยชน์ เขตพื้นที่น้ำท่วม 4,000 โยชน์ และป่าหิมพานต์อันเป็นที่อยู่อาศัยของพืช สัตว์ และต้นน้ำลำธาร 3,000 โยชน์ ซึ่งเท่ากับพื้นที่อาศัยของมนุษย์ โดยมีต้นชมพูหรือต้นหว่า¹ ขนาดสูง 100 โยชน์ วัดรอบลำต้นได้ 15 โยชน์ เป็นต้นไม้ประจำทวীব รายละเอียดของเขตที่เป็นที่อยู่ของมนุษย์และ

¹ สารานุกรมไทย เล่ม 8 อธิบายเรื่องต้นชมพูหรือต้นหว่าอันเป็นต้นไม้ประจำทวীবว่า มีขนาด 100 โยชน์ โดยวัดจากโคนต้นถึงค่าคบ 50 โยชน์ และวัดจากค่าคบถึงยอดอีก 50 โยชน์ มีกิ่งใหญ่ 4 กิ่งทอดออกไป 4 ทิศ กิ่งแต่ละกิ่งยาว 50 โยชน์ ดังนั้นจะวัดความยาวจากปลายกิ่งทิศเหนือถึงทิศใต้หรือทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตกได้ 100 โยชน์เท่ากัน และวัดปริมาตรโดยรอบได้ 300 โยชน์ ผลของต้นหว่าจะเป็นอาหารให้สัตว์บกและสัตว์น้ำต่าง ๆ ในป่าหิมพานต์รวมทั้งออกขึ้นเป็นหน่อ หน่อของหว่าเป็นทองชื่อ ชมพูท (ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม 8, พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2511, หน้า 4784-4785)

เขตพื้นที่น้ำท่วมนั้นไม่ได้กล่าวถึงไว้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่ามนุษย์ได้เห็นสภาพต่าง ๆ ในเขตตั้งถิ่นฐานของตนเองอยู่แล้ว ส่วนในเขตพื้นที่น้ำท่วมก็ไม่จำเป็นต้องบรรยายเพราะเป็นบริเวณที่มีแต่น้ำปกคลุมไปทั่ว ลักษณะดังกล่าวทำให้มีเพียงการให้รายละเอียดในเรื่องป่าหิมพานต์ไว้ว่า ป่าหิมพานต์คงเป็นป่าที่มีอยู่จริงในบริเวณเทือกเขาหิมาลัย และเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ไม่มาก เพราะเป็นเขตต้นน้ำลำธาร มีสัตว์ป่านานาชนิด และมีพืชป่าที่ให้ผลขนาดใหญ่มากมาย ดังที่กล่าวไว้ว่า ป่าหิมพานต์ เป็นป่าที่อยู่ในชมพูทวีป มีขนาด 3,000 โยชน์ มีเขาสำคัญคือเขาหิมพานต์ที่มีความสูง 500 โยชน์ โดยแบ่งเป็นเนินเขาสูง 300 โยชน์ และยอดเขาสูง 200 โยชน์ วัดรอบเขาได้ 9,000 โยชน์ และมียอดเขาทั้งหมด 84,000 ยอด ไตรภูมิโลกวิจิตร บรรยายว่า เขาหิมพานต์มีน้ำค้างตกมาก จึงทำให้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำใหญ่ ๆ ทั้ง 5 สาย หรือ ปัญจมหานที ได้แก่ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหิ (ไตรภูมิโลกวิจิตร, 2521 ก, 139) นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ที่มีสัตว์ลักษณะพิเศษต่าง ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ราชสีห์ 4 ตระกูล ช้าง 10 ตระกูล พญากาเหว่ นกการเวก พญาอุทอง นกมัยหส-กุกี นกจากพรวก พญาวานร พญาม้าวลาหก ม้าสินธพ เนื้อทอง ปูทอง เป็นต้น ที่เชิงเขาหิมพานต์มีป่าทิวาชื่อ สีพานที มีต้นทิวาสูง 100 โยชน์ วัดรอบต้นได้ 15 โยชน์ มีดอกงามและกลิ่นหอมมาก ผลของต้นทิวานี้มีขนาดใหญ่เท่ากลอง ซึ่งให้รสหวานอร่อยเหมือนน้ำผึ้ง ถ้าตกถูกตัวจะทำให้เกิดกลิ่นหอมเหมือนกลิ่นแก่นจันทร์ ลูทิวานี้เป็นอาหารของสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำในป่าหิมพานต์ ส่วนยางของลูทิวาเมื่อตกลงบนพื้นจะเป็นทองสุกชื่อ ชมพูนุท ภายในป่าทิวาจะมีขนาดเท่าช้างและเท่าบ้านอาศัยอยู่ ถัดจากป่าทิวาออกไปเป็นป่ามะขามป้อม ซึ่งมีผลใหญ่รสอร่อย ถัดจากป่ามะขามป้อมเป็นป่าสมอที่มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง ไตรภูมิโลกวิจิตร บรรณาต่อไปว่าถัดจากป่าสมอออกไปมีแม่น้ำ 7 สาย (ไม่ระบุชื่อ) ถัดจากแม่น้ำ 7 สายเป็นป่าทิวากว้าง 4,000 วา ถัดจากป่าทิวาเป็นป่านารีผล¹ ถัดจากป่านารีผลเป็นแม่น้ำอีก 7 สาย

¹ ไม้ นารีผลเป็นไม้ที่ออกผลเป็นรูปนารีรูปร่างงามอายุ 16 ปี ห้อยย้อยเป็นระย้าลงมาจากต้น เมื่อผู้ชายเห็นจะเกิดความรัก มีอายุ 7 วันแล้วจะเน่า พวกนักพยากรณ์มักเหาะมาปลิดไปชมและเป็นต้นเหตุให้มีการทะเลาะแก่งแย่งกันเสมอ (ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม 8, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2511, หน้า 4785-4786)

กว้าง 1,000,000 วา ถัดจากแม่น้ำ 7 สายเป็นป่ากุระ โกรระ มทานิเทหะ ตะปันทละ โสโมโล และไชยเยต อันเป็นป่าที่มีฝูงเนื้อทรายและจามจรี และผู้มีศีลธรรมอาศัยอยู่ พวกนี้จะบริโภคน้ำเนื้อสัตว์ที่ตายแล้วเท่านั้น พวกนี้ไม่รู้จักรักการทำนา กินถั่วที่มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง เป็นอาหาร และใช้ขนจามจรี ซึ่งเป็นสัตว์อาศัยอยู่ในป่านี้มีมูลหลังคาบ้าน ถัดจากป่าทั้ง 6 เป็นป่ามะขวิดที่มีรสหวาน (ไตรภูมิภิกษา, 2526, 133) ในป่าหิมพานต์มีสระสำคัญอยู่ 7 สระ แต่ละสระมีขนาดความกว้างและความลึก 432,000 วา มีปริมาตรโดยรอบ 1,296,000 วา สระทั้ง 7 นี้คือ กัณณมุตสระ รกการสระ ฉัททันตสระ กุณาลสระ มันทากินีสระ สีหปาดสระ และสระอินดาต ซึ่งสระอินดาตนี้เป็นต้นน้ำของแม่น้ำใหญ่ 5 สายหรือปัญจมหานที ดังที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.2.4 อมรโคยานทวิป

อมรโคยานทวิป เป็นทวิปที่อยู่ทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ ทวิปนี้มีลักษณะเหมือนพระจันทร์กึ่งหนึ่งหรือพระจันทร์วันขึ้น 8 ค่ำ มีทวิปบริวารซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันอีก 500 ทวิป มีขนาดกว้าง 7,000 โยชน์ เท่ากับบุพผทวิป (ไตรภูมิโลกวิจิตรภิกษา อ้างจากหนังสือโลกวิจิตรภิกษาว่า อมรโคยานทวิป วัดกึ่งกลางได้ 2,300 โยชน์ วัดส่วนที่เป็นขอบวงได้ 4,000 โยชน์ วัดส่วนข้างหน้าที่ตั้งตรงตุงมะนาวได้ 3,000 โยชน์ วัดโดยรอบจึงเป็น 7,000 โยชน์ (ไตรภูมิโลกวิจิตรภิกษา, 2521 ก, 135) ทวิปนี้ไม่มีรายละเอียดมากนักเพียงแต่กล่าวว่า มีลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ มีแม่น้ำใหญ่น้อย มีเมืองใหญ่น้อยเช่นเดียวกับชมพูทวิป โดยมีต้นกัทิมพะ (ไม้กระท่อม) มีขนาดเท่าต้นท้าวของชมพูทวิปเป็นไม้ประจำทวิป

สำหรับทวิปเล็กนั้น จักรกวางพิภินิ เป็นหนังสือเล่มเดียวที่กล่าวถึงไว้ โดยอ้างจากหนังสือมหาวงศ์ ซึ่งเป็นหนังสือที่บันทึกประวัติศาสตร์และประวัตินุทศาสตร์ในลังกา เรื่องของลังกาทวิปจึงอาจเขียนขึ้นภายหลังโดยชาวลังกา โดยมีเนื้อหาว่า ลังกาทวิปเป็นทวิปที่มีขนาด 300 โยชน์ แต่เดิมทวิปนี้ เป็นที่อาศัยของยักษ์และไม่มีมนุษย์อยู่ จนกระทั่งพระวิชยะ พระโอรสองค์โตของพระเจ้าสีหพาทูแห่งเมืองสีหปุระซึ่งถูกพระบิดาเนรเทศทางเรือออกจากเมืองเนื่องจากเป็นผู้คู่ร้ายจนฆ่าราชกุมาร เสด็จมาถึงลังกาทวิปพร้อมกับบริวารในวันที่พระนุทเจ้าปรีนิพพาน โดยมีเทวบุตร

ชื่ออุปปลั๊กกะบรวิวารของพระอินทร์แปลงร่าง เป็นปริพาชกมารอพบอยู่ใต้ต้นไม้ และทูลพระวิษยะ ว่าเกาะแห่งนี้ชื่อว่าลังกาทวีป

นอกจากนี้ ลังกาทวีปยังมีชื่ออื่น ๆ อีก เช่น ตามพินธุ หมายถึง มีฝ่ามือแดง เนื่องจากเมื่อพระวิษยะและบรวิวารมาถึงเกาะลังกาแล้ว ก็ลงจากเรือและนั่งเอามือเท้าแผ่นดิน เพราะความเหนื่อยอ่อน ฝ่ามือของคนเหล่านี้จึงมีสีแดงเพราะเปื้อนธุลีอันมีสีแดง หรือเรียกว่า สีทลทวีป เพราะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ชื่อสีทล (ฉกกวาฬทิพนี, 2523, 89-90)

3.3 มหาสมุทร

แนวความคิดเรื่องมหาสมุทรน่าจะเกิดจากการรับรู้เรื่องมหาสมุทรอินเดียและทะเลสาบในบริเวณเทือกเขาหิมาลัย แล้วนำมาจัดระบบใหม่ให้เป็นเรื่องมหาสมุทรน้ำจืดและมหาสมุทรน้ำเค็ม โดยให้มหาสมุทรน้ำจืดเป็นมหาสมุทรภายในคือ อยู่ระหว่างเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ เช่นเดียวกับทะเลสาบในเทือกเขา และให้มีมหาสมุทรน้ำเค็มเป็นมหาสมุทรภายนอกคือ อยู่ระหว่างเขาอัสสัมกับเขาจักรวาล ซึ่งเป็นส่วนที่ล้อมรอบทวีปทั้ง 4 อยู่ เช่นเดียวกับมหาสมุทรอินเดียที่ล้อมชมพูทวีปไว้ การจัดระบบให้มีมหาสมุทรขึ้นนอกเพื่อล้อมรอบทวีปตามที่รับรู้จากสภาพแวดล้อมจริงนี้ อาจทำให้เกิดแนวความคิดเรื่องภูเขาจักรวาล เพื่อกั้นน้ำไม่ให้ไหลออกนอกจักรวาล เนื้อหาของเรื่องมหาสมุทรทั้งสองมีรายละเอียดดังนี้

มหาสมุทรเป็นแหล่งน้ำของโลก ไตรภูมิโลกวิมลยถา (2521 ก) อธิบายว่า ลักษณะของน้ำในมหาสมุทรนั้นเหมือนกับน้ำที่อยู่ในกะทะ คือมีพื้นผิวของมหาสมุทรราบเรียบ เพราะมนุษย์สมัยนั้นไม่สามารถศึกษาเรื่องใต้สมุทรได้ มหาสมุทรในโลกแยกได้เป็น 2 ประเภทคือ มหาสมุทรน้ำจืดและมหาสมุทรน้ำเค็ม ซึ่งเป็นการอธิบายถึงแหล่งน้ำจืดและน้ำเค็มของโลกดังนี้

3.3.1 มหาสมุทรน้ำจืด

มหาสมุทรน้ำจืดมีชื่อเรียกว่าสีทันดรสมุทรหรือสีทสมุทร เป็นห้วงน้ำจืด 7 แห่ง มีลักษณะเหมือนวงแหวนซ้อนกัน 7 วง ล้อมรอบเขาพระสุเมรุและเขาบรวิวารอีก 6 เขา คือเขา ยุคนธร อสิินธร กรวิก สุกัสน์ เนมิทรและวินันตกะ โดยมีเขาอัสสัมกั้นเป็นขอบเขตและแบ่งสีทันดรสมุทรออกจากมหาสมุทรน้ำเค็ม สีทันดรสมุทรมีลักษณะพิเศษที่น้ำในมหาสมุทรแห่งนี้ใส ไม่ขุ่น มีรสจืดสนิทและเย็นชื่นใจ น้ำในมหาสมุทรราบเรียบไม่มีคลื่น ไม่มีลมพัด เพราะเขาพระ

สุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ที่กลมไว้ (ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา, 2521 ก, 135) ซึ่งน่าจะเป็นลักษณะของทะเลสาบมากกว่า นอกจากนี้น้ำในสิทันตรสมุทรยังเป็นน้ำที่ละเอียดมากจนมีการเปรียบเทียบไว้ว่าแม้แต่สิ่งที่เขามากขนาดแววขนนกยูง เมื่อตกลงไปในมหาสมุทรแห่งนี้จะจมลงทันทีที่ไม่สามารถลอยอยู่บนผิวน้ำได้ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่สามารถเดินเรือในมหาสมุทรแห่งนี้ได้ ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา บรรยายความตอนนั้นว่า

“...สิทันตรสมุทรทั้ง 7 ชั้นนั้น มีน้ำอันเย็นใสบริสุทธิ์ น้ำนั้นจัดกินมีรสอร่อยยิ่งนัก มีปุจฉาว่าเหตุใดมหาสมุทรที่ล้อมพระสุเมรุออกมาเป็นชั้น ๆ นั้น จึงได้ชื่อว่าสิทันตรมหาสมุทรจะมีอรรณพเป็นประการใด วิสัยชานาว่าชื่อซึ่งมหาสมุทรในระหว่างเขาในนามบัญญัติว่าสิทันตรมหาสมุทรนั้น ด้วยอรรถว่ามีน้ำอันละเอียดแลตั้งอยู่ในระหว่างแห่งภูเขาอันแวดล้อมพระสุเมรุทั้ง 7 ชั้น จึงอธิบายว่า น้ำในสิทันตรมหาสมุทรทั้ง 7 นั้น ละเอียดยิ่งนัก เรือแพนาวาทั้งหลายบมิอาจลอยอยู่ได้... โดยกำหนดเป็นที่สุดมาตรว่าแนวขนกยูงตกลง กับมิอาจลอยอยู่ได้ ย่อมจมลงไปสู่ภูมิภาคเบื้องต่ำ...”

(ไตรภูมิโลกวินิจจยกถา, 2521 ก, 120-121)

สมุทรแต่ละห้วงจะมีความกว้างและความลึกต่างกันตามขนาดของภูเขา โดยลดทลันลงทีละครั้งเช่นเดียวกับขนาดของภูเขา กล่าวคือ ในด้านความกว้างของห้วงน้ำนั้น ห้วงน้ำที่อยู่ระหว่างเขาพระสุเมรุ และเขายุคนธรกว้าง 84,000 โยชน์ ระหว่างเขายุคนธรและเขากิณธรกว้าง 42,000 โยชน์ ระหว่างเขากิณธรและเขากรวิกกว้าง 21,000 โยชน์ ระหว่างเขากรวิกและเขาสุทัศน์กว้าง 10,500 โยชน์ ระหว่างเขาสุทัศน์และเขาเนมินธรกว้าง 5,250 โยชน์ ระหว่างเขาเนมินธรและเขาวินนตกะกว้าง 2,625 โยชน์ และระหว่างเขาวินนตกะและเขาอัสกัณท์กว้าง 1,312 โยชน์ ส่วนค่าความลึกของสมุทรก็จะมีค่าลดทลันเช่นกัน โดยที่ห้วงน้ำที่อยู่บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุจะมีความลึกมากที่สุดคือ 84,000 โยชน์ และระดับนี้จะลดลงคือมีความลึกที่เชิงเขายุคนธร 42,000 โยชน์ ที่เชิงเขากิณธร 21,000 โยชน์ไปเรื่อย ๆ จนระดับน้ำมีความลึกน้อยที่สุดมีลักษณะเหมือนน้ำในแอ่งกะทะ คือมีความลึกที่ใจกลางโลกมากที่สุด ซึ่งเป็น

จินตนาการแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สำหรับค่าความยาวของเส้นรอบวงนั้น ไตรภูมิภค และ ไตรภูมิโลกวิจิตรภค ระบุตรงกันดังปรากฏในแผนวง

3.3.2 มหาสมุทรน้ำเค็ม

มหาสมุทรน้ำเค็มมีชื่อเรียกว่า โลกสมุทรหรือสี่สมุทร โลกสมุทรเป็นห้วงน้ำเค็มที่อยู่รอบนอกของสี่กัณฑ์สมุทรและเขาสัตตบริภัณฑ์ คืออยู่ระหว่าง เขาอัสสัมถ์และ เขาจักรวาล มหาสมุทรแห่งนี้มีลักษณะเป็นมหาสมุทรที่ตรงต่อความเป็นจริง เนื่องจากมหาสมุทรแห่งนี้มีน้ำเค็ม มีลม มีคลื่น กระแสน้ำ สัตว์น้ำ แร่ธาตุ และมีการเดินเรือ แต่มีการอธิบายถึงสิ่งเหล่านี้ตามจินตนาการโดยกล่าวว่า สาเหตุที่น้ำเค็มเพราะมีน้ำขังตลอดปี ลักษณะของน้ำเป็นน้ำหยาบ มีคลื่นและลม สิ่งต่าง ๆ จึงลอยอยู่เหนือน้ำได้ ด้วยเหตุนี้ทำให้สามารถเดินเรือในมหาสมุทรแห่งนี้ได้ โลกสมุทรมีความลึกต่างระดับกัน คือมีความลึกน้อยที่สุดบริเวณเชิง เขาอัสสัมถ์เท่ากับ 656 โยชน์ แล้วความลึกจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงเชิงเขาจักรวาลซึ่งมีความลึก 82,000 โยชน์ ความยาวของเส้นรอบวงบริเวณเชิงเขาอัสสัมถ์เท่ากับ 1,752,187 โยชน์ และบริเวณเชิงเขาจักรวาลเท่ากับ 2,890,350 โยชน์ นอกจากนี้ มหาสมุทรแห่งนี้ยังมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ ไม่มีซากสัตว์ที่ตายแล้ว เนื่องจากคลื่นในมหาสมุทรจะซัดซากสัตว์ขึ้นฝั่งหมด สำหรับคลื่นในมหาสมุทรแห่งนี้เป็นลักษณะคลื่นที่เกิดจากการสังเกตุ ดังที่ จักกวาฬที่ปณี อธิบายเพิ่มเติมว่า เมื่อคลื่นซัดเข้าฝั่งไม่ว่าจะเป็นเขาอัสสัมถ์ เขาจักรวาลหรือเกาะต่าง ๆ ขนาดของคลื่นจะเล็กลง (จักกวาฬที่ปณี, 2523, 36) ส่วนคลื่นใหญ่จะมีการแบ่งประเภทตามขนาดของคลื่นไว้ 3 ประเภทคือ 1) โรทน์วิจหรือโรทน์ มีขนาดสูงพ้นฝั่ง 40 โยชน์ 2) คังควาวิจหรือคังคุ มีขนาดสูงพ้นฝั่ง 50 โยชน์ และ 3) มหาวิจหรือมหินทะ มีขนาดสูงพ้นฝั่ง 60 โยชน์ ส่วนกระแสน้ำในมหาสมุทรก็แบ่งเป็น 3 ประเภทตามการรับรู้ คือ 1) น้ำเบื้องต่ำ เกิดจากการจินตนาการว่าน้ำจะไหลด้วยแรงเคลื่อนไหวของปลาที่มีอยู่มากมายรวมทั้งปลาใหญ่ทั้ง 7 มีความลึก 40,000 โยชน์ 2) น้ำเบื้องบน เกิดจากการสังเกตุว่าไหลด้วยแรงลม มีความลึก 40,000 โยชน์ และ 3) น้ำเบื้องกลาง ไม่ได้ไหลด้วยแรงลม และเนื่องจากโลกสมุทรหรือมหาสมุทรอินเดียเป็นมหาสมุทรใหญ่ที่มีความลึกต่างกัน ทำให้สีของน้ำทะเลต่างกันออกไป ซึ่งคนโบราณกลับเชื่อไปว่า เพราะอัญมณีใต้ทะเลเปล่งรัศมีออกมา ทำให้มีการแบ่งมหาสมุทรออก

เป็นทะเลตามสีของน้ำทะเล ซึ่ง จักกวาฬที่ปณี (2523) และ ไตรภูมิโลกวิจิตร (2521 ก) ระบุชื่อท่วงน้ำใน โลกมหาสมุทรดังนี้

- ชูรมาลี เป็นท่วงน้ำที่มีปลาขนาดเท่ามนุษย์และมีจุมูกยาวเหมือนใบมีด- โคนอาศัยอยู่ บริเวณนี้มีเพชรมาก
- อัคคิมาลี เป็นท่วงน้ำที่มีแสงลูกไฟเหมือนแสงอาทิตย์เที่ยงวันเนื่องจาก จาก บริเวณนี้มีทองมาก
- ทธิมาลี เป็นท่วงน้ำที่เปล่งแสงสีขาวเรืองรองเหมือนสีน้ำนมเนื่องจาก บริเวณนี้มีเงินมาก
- กุสุมาลี เป็นท่วงน้ำที่เปล่งแสงสีเขียวเหมือนหญ้าคาหรือเหมือนข้าวกล้า ที่งาม เนื่องจากบริเวณนี้มีนิลหรือแก้วมณีสีเขียวมาก
- นพมาลี เป็นท่วงน้ำที่เปล่งแสงสีเหลืองเหมือนปาล์มหรือปาล์ม เนื่องจากบริเวณนี้มีบุษราคัมและไพฑูรย์มาก
- ประพาฬมาลี เป็นท่วงน้ำที่เปล่งแสงสีแดง เนื่องจากมีประพาฬมาก
- วฬวามุณีหรือวฬวามุข เป็นท่วงน้ำที่มีน้ำม้วนตัวขึ้นเป็นสาย ทำให้เกิดเสียงที่ก่อให้เกิดความกลัว ซึ่ง ไตรภูมิโลกวิจิตร ให้รายละเอียดว่าสาเหตุที่ได้ชื่อนี้เนื่องจากเหตุ 3 ประการคือ 1) มีลมพายุพัดพาให้น้ำสูงขึ้นจนตรงกลางเป็นแอ่ง เมื่อน้ำตกลงมาจึงมีเสียงดังสนั่น 2) มีคลื่นยักษ์ สูง 1-10 โยชน์เข้ากระแทกเขาอัศัณห์หรือกระแทกเขาจักรวาลทำให้น้ำตกลงมาเหมือนเทวใหญ่ และ 3) บริเวณท้ายชมพูทวีปมีเขา 2 เขา ขวางทางน้ำไหลเขียวทมนต์เป็นเกลียวเหมือนบ่อใหญ่ (ไตรภูมิโลกวิจิตร, 2521 ก, 123-124)

นอกจากจะแบ่งท่วงน้ำใน โลกสมุทรออกตามลักษณะเด่นแล้ว โลกสมุทรรยังถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ ๆ ตามทิศทางการรับศรีเป็นแสงสีต่าง ๆ จากเขาพระสุเมรุอีกด้วย มหาสมุทรทั้ง 4 มีชื่อตามสีที่ได้รับ คือ

- ทิศเหนือ บิตสาคร มีน้ำสีเหลือง เป็นที่ตั้งของอุตตรกุรุทวีป
- ทิศตะวันออก ชีรสาคร มีน้ำเป็นสีขาวดุจน้ำนม จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า เกษียรสมุทร เป็นที่ตั้งของบุพพวิเทททวีป

- ทิศใต้ นิลสาคร มีน้ำสีเขียวเหมือนแก้วอินทนิล เป็นที่ตั้งของชมพูทวีป
- ทิศตะวันตก ผลึกสาคร มีน้ำใสเหมือนแก้วผลึก เป็นที่ตั้งของอมร โศยานทวีป

3.4 สระน้ำ

สระน้ำหรือทะเลสาบเป็นแหล่งน้ำใหญ่ที่มีความสำคัญรองจากมหาสมุทร และมีหลักฐานซึ่งจินตนาการว่าเป็นทรงกลมเช่นเดียวกับมหาสมุทร จักกวาฬที่บิณี อธิบายว่า สระแบ่งเป็น 2 ประเภทตามระดับความลึกคือ 1) บัลลละ (ตม) เป็นสระที่มีน้ำน้อยอันน่าจะหมายถึงแอ่งน้ำ เพราะเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำจะเหลือลึกแค่เข้าและแห้งไปในที่สุด เช่น สระมุจลินทร์ที่เขาวงกต และสระกุฬีระ (สระปฐ) ซึ่งมีบุดัวใหญ่มากขนาดกินช้างที่ลงไปในสระนี้ได้ และ 2) สระใหญ่หรือทะเลสาบเป็นสระที่มีน้ำตลอดทั้งปี ได้แก่ สระใหญ่ทั้ง 7 ในป่าหิมพานต์ของชมพูทวีป สระเหล่านี้มีขนาดกว้างและลึก 50 โยชน์ และมีปริมาตร 150 โยชน์ ได้แก่ สระอโนดาต สระจันทันต์ สระมัททากินี สระกัณณมุทนะ สระรถการะ สระกุนดาละ และสระสีหปาดะ แต่สระที่กล่าวถึงมากที่สุดมีเพียง 4 สระคือ

3.4.1 สระอโนดาต

สระอโนดาตเป็นแนวความคิดที่ได้จากการรับรู้สภาพแวดล้อมของบริเวณที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสำคัญ 5 สาย เช่นแม่น้ำคงคา ที่เกิดจากการละลายของหิมะ น้ำในสระจึงเป็นน้ำเย็นตามที่หนังสือทั้ง 4 ระบุไว้ตรงกัน แต่กลับให้เหตุผลว่า สาเหตุที่น้ำเย็นเนื่องมาจากน้ำในสระถูกภูเขาบังแสงอาทิตย์และแสงจันทร์ไว้ ดังที่กล่าวว่า สระแห่งนี้ได้ชื่อว่าอโนดาตเพราะเป็นสระที่แสงของพระอาทิตย์ และพระจันทร์ ไม่สามารถส่องแสงโดยตรง คือจากทิศตะวันออกหรือตะวันตกได้ แสงจะลอดลงมาในสระได้ตามแนวเฉียงคือทิศเหนือหรือทิศใต้เท่านั้น ทำให้น้ำในสระเย็นสบายและไม่ร้อน สาเหตุที่แสงอาทิตย์และแสงจันทร์ไม่สามารถส่องแสงโดยตรงลงมายังสระได้นั้น เนื่องจากสระอโนดาตมีภูเขาล้อม 5 เขา แต่ละเขาสอง 200 โยชน์ ยาว 200 โยชน์ หนา 150 โยชน์ โดยภูเขาทั้ง 5 โค้งเข้าหาสระเพื่อปิดสระไม่ให้สระถูกแสงอาทิตย์และแสงจันทร์โดยตรง ทำให้น้ำไม่ระเหยออก และเมื่อฝนตกลงบนเขานั้นน้ำจะไหลลงสระอโนดาต

ทั้งหมดด้วยอำนาจของเทวดาและนาค ภูเขาทั้ง 5 คือ สุกัสสนัญญู จิตรภูฏ กานัญญู คันธมาทภูฏ และเกลาสนัญญู มีรายละเอียดดังนี้

- สุกัสสนัญญู ลักษณะของภูเขาเป็นสีทอง มีรูปร่างเหมือนปากกาล้อมรอบสระอโนดาตไว้ เป็นเขาประธานทางทิศตะวันตก เป็นที่อยู่ของพญาช้างฉัททันต์และบริวาร 8,000 เชือกในฤดูฝน
- จิตรภูฏ เป็นภูเขาแก้ว ไตรภูมิภิกขา (2526) และ ไตรภูมิโลกวิจิตรภิกขา (2521 ก) กล่าวว่า เป็นที่อาศัยของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งดำรงพระชาติเป็นพญาหงส์ทองกับฝูงบริวาร 90,000 ตัว ส่วน โลกัปปทีปภิกษา (2525) ระบุว่า มีอัญมณีมาก
- กานัญญู เป็นภูเขาสีเขียวเหมือนดอกอัญชัญหรือสีนิล
- คันธมาทภูฏ¹ จักกวาฬทีปนี (2523) กล่าวว่า อยู่ห่างจากเขาทิมพานต์ 500 โยชน์ เป็นภูเขาหินล้วนภายในมีลักษณะกลวงและมีสีเหมือนแก้วเขียว ไตรภูมิภิกขา (2526) ระบุว่า มีแก้ว (อัญมณี) ชื่อสาละรัตนะมาก แต่ใน ไตรภูมิโลกวิจิตรภิกขา (2521 ก) บรรยายว่าเป็นภูเขาที่มีแก้วลายมาก ส่วนภายในเขาเป็นแก้วมุกดา เขาคันธมาทเป็นเขาที่มีสมุนไพรนานาชนิดที่มีกลิ่นหอมอบอวลทั้ง 10 ประการ คือหอมจากราก แก่น กระพี้ เปลือก สะเก็ด ยาง ใบ ดอก ผล และจากกลิ่นทั้งปวงเขาคันธมาทถือเป็นภูเขาอันประเสริฐ เนื่องจากในวันพระข้างแรม ภูเขานี้จะสว่างโชติช่วงเหมือนถ่านที่ติดไฟทั่วทั้งก้อน นอกจากนี้ใน โลกัปปทีปภิกษา (2525) และ จักกวาฬทีปนี (2523) และ ไตรภูมิโลกวิจิตรภิกขา (2521 ก) ยังอธิบายต่อไปว่า เขาคันธมาทมีเงื่อมเขาชื่อนันทมูลกะ มีถ้ำ 3 ถ้ำ เป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า² ถ้ำทั้ง 3

¹ใน สารานุกรมไทย เล่ม 5 อธิบายว่า เขิงเขาคันธมาทเป็นที่อยู่อาศัยของกนิษฐและนาค (ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม 5, พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2511, หน้า 2786)

²พระปัจเจกพุทธเจ้า หมายถึง พวกที่ตรัสรู้ในเวลาที่ว่างพระพุทธเจ้า พวกนี้เมื่อตรัสรู้แล้วจะนิพพานไปเลยโดยมิได้เผยแผ่หลักธรรม

คือ ถ้ำแก้ว ถ้ำเงิน และถ้ำทอง สำหรับถ้ำทองนั้นมีต้นไม้ชื่อ มัญชุลีกะ สูงและกว้าง 1 โยชน์ ซึ่งต้นไม้ประเภทนี้มีอยู่บนบกและในน้ำจะบานในวันที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเสด็จมา

- เกลาสกฏหรือเขาไกรลาส เป็นภูเขาที่เต็มไปด้วยเงิน ไตรภูมิภค (2526) ระบุว่า มีฝูงกินรีอาศัยอยู่ มีเมืองสวยงามสนุกสนานเหมือนเมืองไตรตรึงส์ของพระอินทร์ และยอดเขาเป็นที่ประทับของพระอิศวรหรือมหิสสรเทพบุตร ซึ่ง ไตรภูมิโลกวิจิตรภค (2520 ค) กล่าวว่า มีมเหสีชื่อพระอุมาและเป็นเจ้าแห่งภูมิเทวดาทรงโคเป็นพาหนะและมีตรีศูลเป็นอาวุธ

ภูเขาทั้ง 5 ตั้งอยู่ได้ด้วยอำนาจของเทวดาและนาค และน้ำจากแม่น้ำต่าง ๆ จะไหลขึ้นมาถึงยอดเขาของทุกเขาแล้วจึงไหลลงสระอโนดาตที่อยู่ภายใน น้ำในสระนี้มีลักษณะใสเหมือนแก้ว ไม่มีสัตว์น้ำทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นปลาหรือเต่า และถือว่าเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่าเป็นสระที่พระพุทธเจ้า ฤาษี เทวดา อมนุษย์ และยักษ์ใช้เป็นที่สงวนน้ำหรืออาบน้ำ สระอโนดาตเป็นแหล่งต้นแม่น้ำใหญ่ของโลกเพราะมีปากน้ำ หรือมีทางไหลของน้ำเข้ามาในสระอยู่ 4 ทาง โดยเรียกชื่อตามสัตว์ที่อาศัยอยู่ใกล้กับบริเวณปากน้ำแต่ละปากคือ ปากราชสีห์ ปากช้าง ปากม้า และปากวัว น้ำที่ไหลมาจากปากน้ำทั้ง 4 ปากคงเป็นกระแสน้ำที่แรงมาก เพราะเมื่อไหลมารวมกันในทะเลสาบแล้วทำให้เกิดน้ำวน โดยกล่าวกันว่าเมื่อน้ำมีไหลเข้ามาในสระแล้ว จะทำการไหลวนขวา (ประทักษิณ) รอบสระ 3 รอบ แล้วจึงไหลออกไปหรือแตกสาขาออกไปเป็นแม่น้ำสายต่าง ๆ ซึ่งจะไหลไปยังดินแดนต่าง ๆ ตามจินตนาการคือ ดินแดนของอมนุษย์ ยักษ์ และปีศาจ ในป่าหิมพานต์ และเกิดแบ่งออกเป็นแม่น้ำใหญ่ทั้ง 5 สายก่อนจะไหลลงไปสู่ มหาสมุทร

3.4.2 สระฉัททันต์

สระฉัททันต์และสระอื่น ๆ มีกล่าวไว้เพื่อต้องการพรรณนาความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ โดยกล่าวว่าสระฉัททันต์อยู่ในป่าไผ่และมีภูเขา 7 เขาล้อมรอบซ้อนกันเหมือนวงแหวนออกมาเป็นชั้น ๆ เช่นเดียวกับเขาสัตตบริภัณฑ์ โดยเรียงลำดับจากชั้นในสุดถึงชั้นนอกสุด ซึ่งมีความสูงลดหลั่นกันมาดังนี้

- สุวันณะปัสสะ สูง 7 โยชน์ เป็นภูเขาที่ล้อมรอบสระฉัททันต์ชั้นในสุดจนมีลักษณะเหมือนของปากบาตร ภูเขาทุกนี้มีผิวด้านในสีเหมือนทองคำ ดังนั้นจึงทำให้น้ำในสระมีสีทองเหมือนสีของดวงอาทิตย์เต็มดวงยามแรกขึ้น ทางทิศตะวันตกของภูเขาแห่งนี้มีถ้ำทองขนาดใหญ่

12 โยชน์ เป็นที่อยู่ของพญาช้างฉัททันต์และบริวาร 8,000 เชือกอาศัยอยู่ตลอดฤดูฝน

- มณีปัสสะ สูง 6 โยชน์ เป็นภูเขาที่ล้อมสุวิวัฒนะปัสสะ
- สุริยปัสสะ สูง 5 โยชน์ ล้อมมณีปัสสะไว้
- จันทปัสสะ สูง 4 โยชน์ ล้อมสุริยปัสสะ
- อุกกปัสสะ สูง 3 โยชน์ ล้อมจันทปัสสะ
- มหากาฬ สูง 2 โยชน์ ล้อมอุกกปัสสะ
- จุลกาฬ สูง 1 โยชน์ ล้อมมหากาฬ

ในเรื่องของสระฉัททันต์นี้ ไตรภูมิิกถา มักจะให้รายละเอียดไม่ตรงกับหนังสืออื่นทั้งในเรื่องต้นไม้ใหญ่และเรื่องปาวงแหวนของพืช โดยที่ โลกปทปทกสาร (2525) และ ไตรภูมิโลกวิจิตร (2521 ก) อธิบายว่า ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของภูเขาทั้ง 7 นี้เป็นที่ปะทะของลมและน้ำ บริเวณนี้มีต้นไทร (นิโครธ) ขนาดใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง วัตรอบลำต้นได้ 5 โยชน์ สูง 7 โยชน์ กิ่งเหยียดออกไปทั้ง 4 ทิศโดยยาวกิ่งละ 6 โยชน์ และมีอีกกิ่งหนึ่งพุ่งตรงขึ้นไปสูง 6 โยชน์เท่ากัน ดังนั้นถ้าวัดความยาวจากโคนต้นถึงปลายกิ่งจะได้ความยาว 13 โยชน์ หรือวัดจากปลายกิ่งหนึ่งไปอีกปลายหนึ่งได้ 12 โยชน์ ต้นไทรมีราก 8,000 ราก แต่ใน ไตรภูมิิกถา อธิบายว่า ไม้ใหญ่นั้นคือต้นมะค่า ซึ่งมีขนาดใหญ่ 4,000 วา สูงจากพื้นดินถึงค่าคบ 46,000 วา จากค่าคบถึงปลายยอด 84,000 วา มีค่าคบใหญ่ 4 กิ่งที่วัดโดยรอบได้ 288,000 วา (ไตรภูมิิกถา, 2526, 137) อย่างไรก็ตาม ต้นไม้ใหญ่นี้มีไว้เพื่อให้พญาช้างฉัททันต์มาขึ้นรับลมที่โคนต้นในฤดูร้อน เนื่องจากบริเวณนี้เป็นถิ่นที่อยู่ของพญาช้างฉัททันต์และบริวาร

สำหรับน้ำในสระนั้นก็คือน้ำในอุคตมคติของมนุษย์คือน้ำในเหมืองแก้ว ไม่มีสิ่งที่ทำให้ให้น้ำสกปรก เช่น แหน สาหร่าย หรือเปือกตม ที่ใจกลางสระน้ำจะเป็นน้ำใสสงบนิ่งกว้างโดยรอบ 1 โยชน์ (โลกปทปทกสาร (2525) ระบุว่า 25 โยชน์) ต่อจากวงน้ำใสจะเป็นพันธุ์บัวและพันธุ์พืชน้ำและพืชบกนานาชนิด อันเป็นลักษณะเด่นของสระฉัททันต์ ซึ่งผิดกับสระอโนดาตที่มีลักษณะเด่นที่ภูเขาและการเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญที่สุดของชมพูทวีป การพรรณนาน้ำพันธุ์ไม้ของสระฉัททันต์มีเพื่อแสดงให้เห็นว่าป่าหิมพานต์มีพันธุ์ไม้มากมายหลายชนิด พันธุ์ไม้เหล่านี้จะ

ล้อมกันเป็นวงแหวนเป็นชั้น ๆ นับจากวงน้ำใส โดยเป็นวงล้อมของป่าบัวชนิดต่าง ๆ ล้อมรอบ
 ซ้อนออกมาเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นกว้างเป็นรัศมี 1 โยชน์เท่า ๆ กัน ป่าดอกบัวต่าง ๆ มี
 เรียงลำดับจากชั้นในสุดที่ล้อมรอบวงน้ำใสคือ ป่าจกกลนี้ (บัวแดง) ป่านิลุบล (บัวขาวหรือบัว
 สายสีเขียว ขาบ-สีน้ำเงินแก่อม่วง) ป่ารัตตบุล (บัวสายสีแดง) ป่าเสตบุล (บัวสายสีขาว)
 ป่ารัตตปทุม (บัวหลวงสีแดง) ป่าเสตปทุม (บัวหลวงสีขาว) ป่ากุ่ม (บัวสายสีขาวบานเวลา
 กลางคืน) ป่าบัวทุกชนิดคละกัน จากนั้นเป็นเขตน้ำลึกประมาณสี่ข้างข้างยาว 1 โยชน์ เป็น
 ป่าข้าวรัตตสาลี (ข้าวสาลีสีแดง) เป็นชายน้ำ เป็นป่าไม้พุ่มขนาดเล็กมีดอกไม้ลักษณะอ่อนละมุน
 มีกลิ่นหอมสีเหลือง แดง ขาว เขียว จากนั้นเป็นป่าล้อมรอบวงกลมของป่าไม้พุ่มขนาดเล็กนี้
 อีก 10 ชั้น ชั้นหนึ่งกว้าง 1 โยชน์เท่า ๆ กัน คือเป็น ป่าแก้วคือ ถั่วราชมาศเล็ก และ
 ราชมาศใหญ่และถั่วเขียว ป่าไม้เครือเถาคือ แดงโม พักเหลือง พักเขียว น้ำเต้า ป่า
 อ้อยลำใหญ่เท่าต้นหมาก ป่ากล้วยที่มีผลขนาดเท่างาช้าง ป่าสาละ ป่าขนุนที่มีผลใหญ่เท่าตุ่ม
 ป่ามะขามหวาน ป่ามะขวิด ป่าไม้نانาพันธุ์ และป่าไผ่เป็นอันดับสุดท้าย จากนั้นจึงเป็นเขต
 ภูเขา 7 เขาที่กล่าวมาแล้วล้อมรอบ

ส่วน ไตรภูมิิกถา บรรยายไว้ว่า กลางสระรัตนันต์เป็นวงน้ำใสปริมาตร 600,000
 วา ถัดออกมาเป็นป่าต่าง ๆ เป็นวงแหวนล้อมรอบออกมาเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นหนา 8,000 วา คือ
 ป่าผักตบ ป่านิลุบล ป่ารัตตบุล ป่าเสตบุล ป่าจกกลนี้ ป่าดอกบัวแดง ป่าดอกบัวขาว ป่า
 ดอกกุ่ม ป่าดอกผักตบ ป่าข้าวสาลี ป่าไม้ใหญ่หน้อย ป่าถั่ว ป่าผักแพงลูกเท่าไท ป่าอ้อย
 ป่ากล้วยลูกเท่างาช้างและมีรสหอมหวาน ป่าไม้ฝรั่ง ป่าขนุนลูกเท่ากลอง ป่ามะขามที่มีรส
 หวานเหมือนน้ำผึ้ง ป่ามะขวิด และป่าไม้نانาพันธุ์ จากนั้นจึงล้อมรอบด้วยภูเขา 7 เขา
 คือ สุวรรณรัตนบรรพต ลัมพณนิบรรพต จุฬสูวรรณบรรพต มหาอุทกบรรพต จุลอุทกบรรพต
 มหากาลบรรพต และจุลกาลบรรพต (ไตรภูมิิกถา, 2526, 137) เป็นที่น่าสังเกตว่าเหล่า
 พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ล้อมรอบสระแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มากทำให้มีขนาดใหญ่ ดังที่กล่าวไว้ว่าเจ้า
 บัวจะมีขนาดใหญ่เท่ากบองไถ ที่ชื่อของเจ้าบัวมีน้ำนมอยู่ถึง 1 ทะนาน บัวเหล่านี้ยังมีลักษณะ
 พิเศษที่ว่า ในช่วงฤดูดอกไม้อานจะมีละอองเกสรดอกไม้ปลิวมาตกบนใบบัวเหล่านี้ เมื่อเกสร
 ดอกไม้ผสมกับน้ำฝนที่ตกลงมาและต้องแสงอาทิตย์ จะทำให้เกิดน้ำผึ้งบนใบบัวชั้น นอกจากบัว

แล้ว ไม้อื่น ๆ ก็ยังมีขนาดใหญ่โต เช่น มีอ้อยลำใหญ่เท่าต้นหมาก มีกล้วยผลเท่างาช้าง เป็นต้น

3.4.3 สระมันทากินี

สระมันทากินีและสระกุณาละที่จะกล่าวต่อไปนั้นมีกล่าวไว้ใน จักกวาฬทีปนี และ ไตรภูมิโลกวินิจยกถา ไม่มากนัก โดย จักกวาฬทีปนี บรรยายว่า สระมันทากินีมีขนาดใหญ่ 50 โยชน์ มีลักษณะคล้ายกับสระฉัททันต์คือ มีวงน้ำใสเหมือนแก้วผลึกขนาด 25 โยชน์ ซึ่งไม่มีจอทกหน้าที่ทำให้น้ำสกปรก และไม่มีสัตว์น้ำ ถัดจากวงน้ำใสจะเป็นวงแหวนของดอกบัวและพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ซึ่งมีน้ำลักษณะสีขำขำและเป็นวงกว้างราวครึ่งโยชน์ ได้แก่ ปทุมขาว ปทุมแดง โกลุมแดง โกลุมขาว อุบลเขียว อุบลแดง ข้าวสาสีแดง ไม้เครือเถาคือฝักทอง น้ำเต้า ฝักเขียว ป่าอ้อยลำเท่าต้นหมาก ป่ากล้วยที่มีผลขนาดใหญ่จนกินให้หมด 2 ผลได้ยาก ป่าขนุน ผลเท่าตุ่ม ป่ามะม่วง ป่าชมพู และป่ามะขวิด (จักกวาฬทีปนี, 2523, 40) ส่วนใน ไตรภูมิโลกวินิจยกถา กล่าวไว้ผิดกันเล็กน้อย โดยพรรณนาว่าสระมีขนาด 25 โยชน์ มีพันธุ์ไม้ล้อมเป็นวงแหวนรอบวงน้ำใสคือเป็นป่าเสดปทุมล้อม จากนั้นเป็นป่ารัตตปทุม ป่ารัตตกุณฑป ป่าเสดกุณฑป ป่านิลบล ป่ารัตตบล ป่าข้าวรัตตสาสีที่มีกลิ่นหอม ป่าไม้เครือเถา (ฝักเหลือง ฝักเขียว น้ำเต้า) ป่าอ้อย ป่ากล้วย ป่าขนุน ป่ามะม่วง ป่าหว้า และป่ามะขวิด (ไตรภูมิโลกวินิจยกถา, 2521 ก, 160)

3.4.4 สระกุณาละ

ไตรภูมิโลกวินิจยกถา กล่าวว่า เป็นสระที่มีขนาด 50 โยชน์ ประกอบด้วยบัวพันธุ์ไม้ นก และสัตว์นานาชนิด (ไตรภูมิโลกวินิจยกถา, 2521 ก, 162) ส่วน จักกวาฬทีปนี กล่าวว่า บริเวณสระนี้ ในช่วงดอกไม้บาน ลมจะพัดเอาละอองเกสรดอกไม้ไปตกบนใบบัว เมื่อเกสรดอกไม้อผสมกับน้ำบนใบบัวถูกความร้อนจากแสงอาทิตย์เคี้ยวแล้ว จะกลายเป็นน้ำผึ้งบนใบบัว (จักกวาฬทีปนี, 2523, 41)

3.5 แม่น้ำ

จ๊กกวางฟี่ปี่ อธิบายว่า แม่น้ำมี 2 ประเภทคือ

3.5.1 กุนนที

กุนนทีหรือแม่น้ำขนาดเล็ก เช่นที่มีอยู่บริเวณยอดเขาสุทิสสะ 500 สาย แม่น้ำสายเล็กที่สำคัญคือแม่น้ำตโปทาและเนรุธรา แม่น้ำทั้ง 2 สายนี้ไม่มีรายละเอียดมากนัก เพียงแต่กล่าวไว้ว่า แม่น้ำตโปทาเป็นแม่น้ำที่ไหลมาจากแดนรก ดังนั้น น้ำที่ไหลมาจากแม่น้ำสายนี้จึงเป็นน้ำที่ต้ม (จากไฟรก) มาแล้ว ซึ่งคงเป็นการอธิบายเรื่องสายน้ำที่เกิดจากน้ำพุร้อน เพราะกล่าวว่ามาจากใต้ดินคือแดนรก ดังนั้นเมื่อน้ำไหลไปลงสระใดสระนั้นจะมีน้ำใสสะอาด เย็น มีเต่าปลาอาศัยอยู่มากและมีดอกบัวหลวงที่มีดอกใหญ่เท่าวงล้อมากมาย ส่วนแม่น้ำเนรุธรานั้นเป็นแม่น้ำที่มีน้ำไหลเอื่อย น้ำสะอาด เย็น ใส ปราศจากมลทินเหมือนแก้วมณี เป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านป่าทึบ (จ๊กกวางฟี่ปี่, 2523, 43)

3.5.2 มหานที

มหานทีหรือแม่น้ำขนาดใหญ่ มีอยู่ด้วยกัน 5 สายเรียกว่า ปัญจมหานที มีลักษณะการเกิดที่ค่อนข้างนิลสาร แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงการรวบรวมการสังเกตุลักษณะของต้นน้ำลำธารสายใหญ่ที่มีลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น เป็นน้ำวน น้ำตก สายน้ำที่ไหลไปตามปรกติ รวมทั้งสายน้ำใต้ดิน โดยเริ่มการอธิบายว่า ปัญจมหานที ซึ่งได้แก่แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู และมตีนั้น เกิดจากสระอโนดาต กล่าวคือ แม่น้ำที่ไหลเข้าสระอโนดาตจากปากน้ำ 4 ปาก ทางทิศเหนือ ตะวันออก ใต้ และตะวันตกนั้น จะไหลเข้าสระและเวียนขวา 3 รอบ จากนั้นน้ำที่ไหลมาจากทิศเหนือ ตะวันออก และตะวันตกจะไหลกลับไปยังทิศที่น้ำนั้นไหลมา แล้วไหลไปยังดินแดนมนุษย์ในป่าหิมพานต์ก่อน ไหลลงมหาสมุทร ส่วนน้ำจากทิศใต้ซึ่งตามสภาพที่เป็นจริงนั้น แม่น้ำคงคามีทิศทางไหลของแม่น้ำไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เมื่อไหลเวียนขวารอบสระ 3 รอบ ซึ่งเรียกว่า อาวัฏฏคงคา แล้ว จะไหลไปชนภูเขาจนน้ำพุ่งขึ้นเป็นท่อธารสูง 3 คาวุต ทำให้แม่น้ำเคลื่อนตัวอยู่บนอากาศเป็นระยะสูง 60 โยชน์ เรียกว่า อากาศคงคา แล้วแม่น้ำจะตกลงบนแผ่นดินชื่อ ดิยัคคฬะ จนทำให้หินแตกเกิดเป็นสระน้ำชื่อ ดิยัคคฬโปกขรณี มีขนาดใหญ่ 500 โยชน์ น้ำจะทำลายฝั่งสระโปกขรณีแล้วไหลเข้าไปในชั้นหินเป็นระยะทางยาว 60 โยชน์

เรียกว่า พหลคองคา จากนั้นน้ำจะเจาะแผ่นหินเป็นอุโมงค์ยาว 60 โยชน์เรียกว่าอุโมงคองคา เมื่อไหลออกมาจากอุโมงค์น้ำจะไหลชันภูเขาชื่อ วิชณะ ซึ่งตั้งขวางทางแม่น้ำอยู่ ทำให้แม่น้ำแตกออกเป็น 5 สายคือแม่น้ำคองคา ยมนา อจิรวดี สรรภู และมทิล อันเป็นสายน้ำสำคัญของชมพูทวีปและยังมีปรากฏอยู่ถึงปัจจุบันในประเทศอินเดีย

โลกมนุษย์ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดเกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อมจริง แล้วนำมาสร้างระบบให้ให้ตามความรู้ที่มีอยู่อย่างจำกัด การรับรู้นี้จะพบได้อีกในเรื่องของสภาพภูมิอากาศที่จะกล่าวในบทที่ 5 ต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved